

dr hab. Marek Barwiński, prof. UŁ

Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych

Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Opinia o ukraińskich materiałach edukacyjnych (podręczniki, zeszyty ćwiczeń) z zakresu geografii przekazanych podczas XIX posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Komisji ds. Doskonalenia Podręczników Szkolnych z Historii i Geografii, Łódź 2017

Strona ukraińska przekazała następujące podręczniki z zakresu geografii:

- podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 8, wydawnictwa Geneza (2016), autorzy W.J. Pestuszko, G.Sz. Uwarowa, A.I. Dowgan
- podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 8, wydawnictwa Ranok (2016), autor L.M. Bulawa
- podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 8, wydawnictwa Abetka (2016), autorzy W.M. Bojko, I.L. Ditzuk, L.B. Zastawecka

Podręczniki wszystkich trzech wydawnictw dla klasy ósmej, opublikowane w tym samym 2016 roku, są pod względem merytorycznym bardzo podobne, co jest naturalną konsekwencją ich dostosowywania do jednolitej podstawy programowej, dlatego zostaną omówione wspólnie.

Nauczanie geografii na Ukrainie w klasie ósmej jest ukierunkowane na kształtowanie jednolitego wizerunku geograficznego swojego państwa. Celem kursu jest uświadomienie uczniom bycia obywatelami Ukrainy, sformułowanie wiedzy o przyrodzie i mieszkańcach własnego kraju oraz regionu, ukształtowanie szacunku do narodu ukraińskiego, jego kultury, wypracowanie poczucia bycia patriotą. Program przewiduje także wykonanie kilkunastu ćwiczeń, z których cztery są oceniane obowiązkowo. Ćwiczenia te skierowane są na rozwój umiejętności i nawyku pracy z mapami i innymi źródłami informacji geograficznej; określenie związków przyrody i społeczeństwa, ich wzajemnego oddziaływania. Proponowane są również zadania o charakterze twórczym, które, tak jak i w poprzednich latach edukacji, oceniane są wybiórczo.

Do podstawowych treści programowych zawartych w podręcznikach do klasy ósmej należy omówienie położenia geograficznego Ukrainy, warunków przyrodniczych oraz

struktury ludności kraju. Są one realizowane z jednoczesnym obszernym odniesieniem i porównaniem do sytuacji na świecie, zwłaszcza jeżeli chodzi o położenie geograficzno-polityczne oraz kwestie demograficzne i społeczne.

Początkowo naucza się powyższych treści poprzez przedstawienie w rozdziale pierwszym (po wcześniejszym wstępie) kształtowania się terytorium Ukrainy oraz jej położenia na mapie politycznej Europy i świata. Jest to poprzedzone obszerną częścią teoretyczną przypominającą uczniom pojęcie mapy, jej rodzaje, skale, współrzędne, typy siatek kartograficznych i geograficznych, a także zastosowanie oraz praktyczne przykłady poruszania się za pomocą mapy topograficznej i nawigacji GPS. W części poświęconej formowaniu się terytorium Ukrainy niestety zdecydowanie dominują opisy, a nie oprawa kartograficzna, choć logicznym jest zastosowanie właśnie w przypadku takiego tematu licznych map. Krytycznie należy ocenić zobrazowanie formowania terytorium Ukrainy wyłącznie za pomocą mapy pokazującej zmiany terytorialne w XX wieku, bez żadnych odniesień tekstowych i kartograficznych do wcześniejszych epok historycznych. Brak większego udziału geografii historycznej, brak pokazania rozbiorowych podziałów Ukrainy w wieku XIX oraz wcześniejszych podziałów terytorialny (np. polsko-tatarskich i polsko-rosyjskich) utrudnia wytłumaczenie uczniom przyczyn tak istotnych pod względem społecznym, politycznym i kulturowym, podziałów oraz kontrastów regionalnych współczesnej Ukrainy. Natomiast XX-wieczne zmiany granic na pograniczu polsko-ukraińskim przedstawione zostały w sposób nie budzący żadnych kontrowersji.

W kolejnym rozdziale szczegółowo zostaje omówiona geografia fizyczna Ukrainy, w klasycznym ujęciu, czyli budowa geologiczna, bogactwa naturalne, klimat, wody, gleby, roślinność, krajobrazy i wykorzystanie środowiska naturalnego. W tej części bardzo liczne są mapy, diagramy i fotografie, precyzyjnie ilustrujące omawiane zjawiska i procesy fizyczno-geograficzne. Jest to zdecydowanie najobszerniejszy rozdział w podręcznikach do klasy ósmej, zajmujący ok. 50% całej objętości zgromadzonego materiału, pomimo że formalnie jest tylko jednym z pięciu rozdziałów.

W dalszej części podręcznika przechodzimy do zagadnień z geografii społeczno-ekonomicznej, które w klasie ósmej koncentrują się na tematyce ludnościowej. Zostały omówione procesy i struktura demograficzna, rozmieszczenie ludności, jej skład etniczny, wyznaniowy, zróżnicowanie rasowe i kulturowe oraz struktura zatrudnienia, zarówno w skali świata, jak i na Ukrainie. Bardzo obszerne w tej części podręcznika odwoływanie się do przykładów ze świata, przedstawianie struktury ludności oraz procesów demograficznych Ukrainy na tle podobnych procesów globalnych, należy ocenić bardzo pozytywnie, jako

element wzbogacający wiedzę ucznia oraz ukazujący Ukrainę jako część struktur światowych. Jednocześnie można odnieść wrażenie, że ten fragment podręcznika w większych stopniu dotyczy tematyki globalnej niż geografii Ukrainy. Natomiast krytycznie należy ocenić rozdział poświęcony współczesnej strukturze narodowościowej Ukrainy. Jak powszechnie wiadomo tematyka ta, m.in. z powodu konfliktu z Rosją na Krymie i w Donbasie oraz bardzo silnego zróżnicowania narodowościowego Ukrainy, powinna być obecnie jednym z istotniejszych elementów systemu edukacji. Ponadto nie powinna ograniczać się do „kto, ile i gdzie?”, ale powinna starać się wytłumaczyć uczniom „dlaczego i co z tego wynika”. Niestety we wszystkich recenzowanych podręcznikach jest ona potraktowana bardzo ogólnikowo, uczeń na zaledwie 2-3 stronach dowiadyuje się (i to częściowo) jakie są najliczniejsze mniejszości narodowe i etniczne na Ukrainie i praktycznie nic ponadto. Poza podręcznikiem wydawnictwa Abetka, brak jest jakichkolwiek map przedstawiających współczesne rozmieszczenie grup mniejszościowych na Ukrainie, co ponownie bardzo utrudnia analizowanie przyczyn i konsekwencji zróżnicowania regionalnego tego kraju. Jednym z obiektywnych powodów może być brak aktualnych danych statystycznych, ponieważ ostatni spis powszechny na Ukrainie odbył się w roku 2001, czyli 16 lat temu, w całkowicie odmiennej sytuacji politycznej, społecznej, gospodarczej i geopolitycznej. Jednak to nie usprawiedliwia braku choćby bardzo skrótowej analizy struktury narodowościowej mieszkańców Ukrainy. Ponadto w tym samym rozdziale krytycznie należy ocenić bardzo lakoniczną (wyłącznie liczbową, zawartą w zestawieniach tabelarycznych) lub wręcz brak jakiegokolwiek informacji o mniejszości polskiej. W podręczniku wydawnictwa Ranok jest zamieszczona ogólna tabelka z wymienionymi 10 najliczniejszymi mniejszościami Ukrainy, w tym Polakami. Nieco obszerniej jest to pokazane w podręczniku wydawnictwa Abetka, gdzie są dwie tego typu tabelki oraz mapa rozmieszczenia głównych narodowości. Nie zmienia to faktu, iż uczeń z podręcznika do geografii Ukrainy więcej dowie się m.in. o Gagauzach, niż o Polakach, o których np. w podręczniku wydawnictwa Geneza nie ma żadnej wzmianki. Jest to niedopuszczalne choćby ze względu na historyczne, wielowiekowe znaczenie oraz rolę kulturową i gospodarczą ludności polskiej na ziemiach Ukrainy. Także z powodu liczebności tej społeczności, kilkukrotnie przekraczającej liczebność mniejszości ukraińskiej w Polsce. W polskich podręcznikach, przy omawianiu struktury narodowościowej kraju, poza przedstawieniem liczebności i rozmieszczenia grup niepolskich, dodatkowe miejsce jest poświęcone kilku grupom narodowościowym, z reguły Niemcom, Żydom i właśnie Ukraińcom.

Podsumowaniem programu klasy ósmej jest omówienie przez nauczyciela warunków

przyrodniczych oraz podstawowych cech struktury ludności wybranego regionu Ukrainy. Oczywiście chodzi o region zamieszkania uczniów danej szkoły.

Dalsza część geografii społeczno-ekonomicznej Ukrainy, czyli gospodarka (przemysł, rolnictwo, usługi) jest realizowana w klasie dziewiątej.

We wszystkich podręcznikach do klasy ósmej (wydanych w roku 2016), Krym i Donbas, mimo aktualnego konfliktu z Rosją i braku pełnej kontroli ukraińskiej w tych regionach, są traktowane jako integralna część Ukrainy, podobnie jak w podręcznikach i atlasach geograficznych wydawanych w Polsce. W omawianych podręcznikach nie ma żadnych wzmianek, informacji, map, dotyczących obecnego konfliktu z Rosją i grupami separatystów we wschodniej Ukrainie.

W porównaniu z polskimi podręcznikami do klas, w których wprowadza się nauczanie geografii własnego kraju (według obecnego programu szkolnego jest to klasa 7 szkoły podstawowej), ukraińskie podręczniki są bardziej obszerne (mają po ok. 250-290 stron), zawierają więcej treści merytorycznych, natomiast ich strona graficzna nadal, choć w coraz mniejszym stopniu, odbiega *in minus* pod względem ilości i jakości od standardów polskich podręczników geograficznych, m.in. brak jest bardzo popularnych w polskich wydawnictwach edukacyjnych infografik. Należy jednak podkreślić, że w porównaniu do ostatnich lat nastąpiła wyraźna poprawa grafiki, nie zdarzają się już ryciny lub zdjęcia nieczytelne lub utrudniające uczniom naukę, a podręczniki ukraińskie pod względem graficznym, prezentują się coraz lepiej, co jest szczególnie ważne w nauczaniu geografii. Posiadają także odwołania do stron internetowych.

Należy zauważyć, że geografia Ukrainy jest realizowana w trakcie dwóch lat nauki (klasa ósma i dziewiąta) a w polskim systemie edukacyjnym cały materiał dotyczący geografii Polski jest skoncentrowany w jednym roczniku (klasa 7), choć w podwójnym wymiarze godzin w porównaniu z innymi klasami.

Porównując przedstawione przez stronę ukraińska podręczniki do geografii w klasie ósmej, najwyżej można ocenić podręcznik wydawnictwa Ranok, jako najlepszy, zarówno pod względem merytorycznym, jak i graficznym oraz edycyjnym, bardziej przejrzysty, mniej obszerny, „przyjazny dla ucznia”, choć przytoczone powyżej krytyczne uwagi odnoszą się także do treści w nim zawartych.